

ISSN 2091-5187

SERVIS

ILMIY-AMALIY
JURNAL

№3

2026

SERVIS

ILMIY-AMALIY JURNAL 2026-yil, 3-soni

Muassis: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan 2008-yil 31-dekabrda
0561-raqam bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zR OAK Riyosatining 19.03.2017-y., 239/5-sonli qarori bilan e’tirof etilgan.

Tahririyat a’zolari:

Mas’ul kotib:

i.f.d., prof. M.Q.Pardayev

Muharrirlar:

i.f.d., dotsent F.A.Safarov
PhD, dotsent I.M.Pardayeva
PhD, I.Sh.Ernazarova

Texnik muharrir:

katta o‘qituvchi F.O.O‘roqov

Korrektor:

PhD, dotsent v.b.
T.I.Yahyoyev

Sahifalovchi:

PhD, dotsent v.b.
X.N.Ochilova

1 yilda 4 marotaba
chop etiladi.

**O‘zbekiston hududida
tarqatiladi.**

Tahririyat manzili:

140100, Samarqand shahar,
Amir Temur ko‘chasi, 9-uy,

tel.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

faks: +998(366)231-12-53
el.pochta:

samisiservis@mail.ru

Tahrir hay’ati raisi:

M.E.Po‘latov – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti rektori,
i.f.d., professor

Tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari:

O.M.Pardayev – SamISI prorektori, iqtisod fanlari doktori,
professor

Tahrir hay’ati a’zolari:

M.M.Muxammedov – SamISI professori, iqtisod fanlari
doktori

D.R.Zaynalov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

O.M.Murtazayev – TDIUSF direktori, iqtisod fanlari doktori,
professor

M.R.Boltabayev – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

R.X.Ergashev – QarMII professori, iqtisod fanlari doktori

B.K.G‘oibnazarov – iqtisod fanlari doktori, professor

I.S.To‘xliyev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

K.B.Urazov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

D.H.Aslanova – iqtisod fanlari nomzodi, professor

Q.J.Mirzayev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

B.I.Isroilov – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

G.M.Shodiyeva – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

S.N.Toshnazarov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

R.N.Normaxmatov – SamISI professori, texnika fanlari doktori

A.Bektemirov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

M.T.Alimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

Z.Dj.Adilova – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

Sh.O.Quvondiqov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

L.N.Xalikova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

F.A.Safarov – SamISI dotsenti, iqtisod fanlari doktori

A.M.Karimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

I.B.Mattiyev – SamISI professori, pedagogika fanlari doktori

B.F.Boronov – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

A.N.Xoliqulov – SamISI professori, iqtisod fanlari nomzodi

X.A.Raximov – SamISI dotsenti, PhD

S.A.Babanazarova – SamISI dotsenti, PhD

X.N.Ochilova – SamISI dotsenti v.b., PhD

I.R.Berdikulova – SamISI dotsenti v.b., PhD

A.Q.G‘apparov – SamISI dotsenti v.b., PhD

Зафаржон Толибжонович Вахобов Социально-экономические эффекты брендинга туристских дестинаций: модель оценки на примере Самарканда	153
Хасан Абдусайитович Рахимов Меҳмонхоналарнинг иқтисодий рақобатбардошлигини ошириш йўллари	161
Mohigul Ulug‘bekovna Shodiqulova Madaniy turizmni rivojlantirishda kichik biznes va mahalliy tadbirkorlikning o‘rni	164
Shaxnoza Shomurotovna Toshpulatova Mehmonxonalarning rivojlanish tarixi hamda “mehmonxona” tushunchasining ilmiy, nazariy va amaliy masalalari	169
MENEJMENT VA MARKETING	
Xilola Nematovna Ochilova Ilmiy kadrlar tayyorlash va ilm-fan sohasida boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari	172
Mahliyo Islamovna Diyarova, Sanjar Abdulahodovich Rahimov Uy-joy qurilishini rivojlantirishning iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish	179
MOLIYA, PUL MUOMALASI VA KREDIT	
Azim Qayumovich G‘apparov, Dostonbek Jo‘rabek o‘g‘li Qoplonov Ijtimoiy obyektlarda qurilish xizmatlarini moliyalashtirishning samaradorligini oshirish: nazariy va amaliy yondashuvlar	185
Abdunazar Narzullayevich Ibragimov Islom moliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish	189
BUXGALTERIYA HISOBI, IQTISODIY TAHLIL VA AUDIT	
Низомиддин Бегбутаевич Хўжабеков Консолидациялашган молиявий ҳисобот ва бизнес бирлашувларида кечиктирилган фойда солиғини МҲХС (IAS) 12 асосида тан олиш	197
Умар Худайбердиев Қўшилган қийматнинг шаклланиши ва мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмининг кўпайиши	206
Ortiq Eshnazarovich Ernazarov Xizmat ko‘rsatish sohasini chiziqli ekonometrik modellashda juft korrelyatsiya koeffitsiyentining ahamiyati	208
Bekniyoz Suvonov Moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning analitik imkoniyatlari	212
Bobir Kiyomidinovich Muftaydinov Korxonaning to‘lov qobiliyatini kompleks baholashda qo‘llaniladigan skoring usulining mazmuni	217
Хушвакт Мансурович Ёдгоров Дори воситалари саноати корхоналарида асосий ишлаб чиқариш харажатлари бухгалтерия ҳисоби ва таннархни аниқлаш тартиби	221
TA’LIM, KADRLAR TAYYORLASH VA PEDAGOGIKA	
Li Shan Research on the Impact of Teacher's Ethics and style on the Core Competitiveness of Universities	227
Kamoliddin Asomiddin o‘g‘li Jaxongirov Ta’lim turizmi bozorini rivojlantirishning xalqaro tajribasi va uni o‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari	231
E’TIBORGA MOLIK MASALALAR	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Узоқ умр кўриш сирлари. Фарзанд тарбиялашдаги хатолар	236
Мамаюнус Пардаев, Фарход Набиев Манфаатлар тўқнашуви мазмуни ва турлари	238

Ushbu ilmiy-amaliy tavsiyalarning amaliyotga joriy qilinishi “O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilangan ijtimoiy obyektlarda qurilish xizmatlarini moliyalashtirishning samaradorligini oshirishning maqsad va vazifalarni bajarilishiga xizmat qiladi.

А.Гаппаров, Д.Коплонов Повышение эффективности финансирования строительных услуг на объектах социальной инфраструктуры: теоретические и практические подходы. Аннотация. В статье исследованы экономическая сущность финансирования строительных услуг на объектах социальной инфраструктуры, источники финансирования и современные подходы к оценке их эффективности. Эмпирической базой исследования послужили официальные статистические данные Национального комитета по статистике Республики Узбекистан за 2021–2025 годы, международные методические материалы по управлению государственными инвестициями и государственно-частному партнерству, а также предложенная автором интегрированная модель оценки. В результате анализа предложена модель ISE (Integrated Social Efficiency), объединяющая экономическую эффективность, социальную результативность, цифровую прозрачность и управление рисками. Модель может применяться при отборе проектов, приоритизации бюджетных и инвестиционных ресурсов, оценке проектов государственно-частного партнерства и управлении затратами жизненного цикла социальных объектов. Ключевые слова: социальная инфраструктура, строительные услуги, финансирование, инвестиции, государственно-частное партнерство, затраты жизненного цикла, NPV, IRR, BIM, GIS, цифровой мониторинг, социальная эффективность.	A.Gapparov, D.Koplonov Improving the efficiency of construction services financing for social infrastructure facilities: theoretical and practical approaches Abstract. The article examines the economic nature of construction services financing for social infrastructure facilities, financing sources and modern approaches to measuring their efficiency. The empirical basis consists of official statistics of the National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan for 2021–2025, international methodological materials on public investment management and public-private partnerships, and the author's integrated assessment model. Based on the results, an Integrated Social Efficiency (ISE) model is proposed, combining economic efficiency, social outcomes, digital transparency and risk management. The model can be used for project selection, prioritization of budget and investment resources, assessment of public-private partnership projects, and life-cycle cost management of social facilities. Keywords: social infrastructure, construction services, financing, investment, public-private partnership, life-cycle costing, NPV, IRR, BIM, GIS, digital monitoring, social efficiency.
--	---

Abdunazar Narzullayevich Ibragimov – ISFT mustaqil izlanuvchisi

ISLOM MOLIYA TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH

ORCID: 0009-0007-4981-2375

Email: abdunazaribragimov937@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Murabaha operatsiyalarini AAOIFI standartlari asosida buxgalteriya hisobida aks ettirishning konseptual va metodologik jihatlarini tadqiq etildi. Murabahaning an'anaviy kreditdan farqlari, aktiv, debitorlik qarzi va foydani tan olish xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib, Shariat talablariga muvofiq integratsiyalashgan hisob metodologiyasi taklif etildi. Kalit so'zlar: AAOIFI, islom moliyasi, Murabaha, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, Shariat, savdo foydasi, kechiktirilgan foyda, quasi-equity, islom banki.

Kirish. Jahon moliya tizimida islom moliyasining rivojlanishi buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot oldiga an'anaviy moliyaviy munosabatlardan farq qiluvchi yangi metodologik vazifalarni qo'ymoqda. Islom moliyasida moliyaviy operatsiyalarning huquqiy shakligina emas, balki ularning iqtisodiy mazmuni, real aktiv bilan bog'liqligi, risk va daromadning taqsimlanishi hamda Shariat talablariga muvofiqligi alohida ahamiyat kasb etadi.

An'anaviy moliyalashtirish modelida mablag'larning vaqt qiymati asosida foiz daromadi yoki foiz xarajati shakllanishi mumkin. Islom moliyasi tizimida esa daromadning shakllanishi real savdo, ijara, sheriklik yoki boshqa Shariatga muvofiq iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lishi

lozim. Shu sababli iqtisodiy natijasi tashqi tomondan o‘xshash bo‘lgan ikki operatsiyaning buxgalteriya mazmuni sezilarli darajada farqlanishi mumkin. Bunday farq, ayniqsa, Murabaha operatsiyalarida yaqqol namoyon bo‘ladi. An‘anaviy kreditlashda moliyalashtiruvchi tomon pul mablag‘ini taqdim etadi va qarz oluvchi asosiy qarz hamda tegishli foiz majburiyatini qaytaradi. Murabahada esa moliya instituti mijoz talab qilgan aktivni dastlab o‘zi sotib oladi, unga egalik qiladi va keyinchalik tannarxi hamda oldindan kelishilgan foyda ustamasini oshkor qilgan holda mijozga sotadi. Demak, Murabaha operatsiyasini buxgalteriya hisobida oddiy kredit sifatida aks ettirish uning iqtisodiy mohiyatini to‘liq ifodalaymaydi. Bunda aktivning bank mulkiga o‘tishi, aktivga egalik bilan bog‘liq risklar, keyinchalik uning mijozga sotilishi, Murabaha debitorlik qarzinig shakllanishi va foydaning tegishli davrlarda tan olinishi hisob metodologiyasining mustaqil elementlari hisoblanadi.

AAOIFI tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy hisob konsepsiyasida an‘anaviy buxgalteriya tenglamasidan farqli ravishda quasi-equity elementining mavjudligi ham islom moliya institutlari moliyaviy hisobotining o‘ziga xos xususiyatini ifodalaydi. Quasi-equity kapitalning ayrim risk xususiyatlari va majburiyatning ayrim qaytarish xususiyatlarini birlashtiruvchi alohida moliyaviy hisobot elementi sifatida qaraladi.

Mazkur holatlar islom moliyasi rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda Murabaha operatsiyalarini hisobga olishning ilmiy-uslubiy asoslarini tadqiq qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqotning maqsadi AAOIFI moliyaviy hisob standartlari asosida Murabaha operatsiyalarining buxgalteriya hisobini an‘anaviy kredit hisobi bilan qiyosiy tahlil qilish hamda operatsiyaning iqtisodiy mohiyati va Shariat talablarini birlashtiruvchi takomillashtirilgan hisob metodologiyasini ishlab chiqish.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. AAOIFI va an‘anaviy buxgalteriya hisobi konseptual yondashuvlarining farqlarini aniqlash;
2. Murabaha bitimining iqtisodiy mohiyatini buxgalteriya hisobi nuqtayi nazaridan asoslash;
3. Murabaha operatsiyasining bank va moliyalashtirish oluvchisidagi hisob mexanizmini tahlil qilish;
4. Murabaha va an‘anaviy kredit operatsiyalarining hisob natijalarini qiyoslash;
5. Murabaha operatsiyalarini bosqichma-bosqich hisobga olishning integratsiyalashgan metodologik modelini taklif etish.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O‘zbekistonlik tadqiqotchi Oybek Bahramovich Isayev o‘zining “Внедрение международных стандартов при исламском финансировании в Узбекистане” nomli ilmiy ishida O‘zbekistonda islomiy moliyalashtirishni joriy etishda xalqaro standartlardan foydalanish masalasini tadqiq etib, islom moliya tizimini rivojlantirish jarayonida buxgalteriya hisobi va auditning alohida metodologik ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, islom moliyasi mahsulotlarini amaliyotga tatbiq etish faqat yangi moliyaviy instrumentlarni joriy qilish bilan cheklanmasdan, ularning iqtisodiy mazmunini to‘g‘ri aks ettiradigan hisob va audit tizimini shakllantirishni ham talab etadi. Tadqiqotda AAOIFI va IFSB kabi xalqaro tashkilotlarning standartlaridan foydalanish O‘zbekistonda islomiy moliyalashtirish operatsiyalarini tartibga solish, ularning Shariat talablariga muvofiqligini ta’minlash va moliyaviy axborotning ishonchligini oshirishning muhim sharti sifatida baholanadi. Shu jihatdan, muallif tomonidan ilgari surilgan yondashuv Murabaha operatsiyalarini ham oddiy kredit munosabatlari sifatida emas, balki islom moliyasining o‘ziga xos iqtisodiy va huquqiy xususiyatlarini hisobga olgan holda aks ettirish uchun maxsus hisob standartlari zarurligini asoslashga xizmat qiladi[8].

O‘zbekistonlik olimi Laziza Qudratova “Islom moliya muassasalarida moliya hisobini yuritishning o‘ziga xos xususiyatlari va tamoyillari” nomli ilmiy maqolasida islom moliya institutlaridagi buxgalteriya hisobining an‘anaviy hisob tizimidan farqlanuvchi konseptual jihatlarini tadqiq etadi. Muallif islom moliya muassasalarida hisob yuritishda moliyaviy operatsiyaning faqat iqtisodiy natijasini emas, balki uning Shariat tamoyillariga muvofiqligini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqotda AAOIFI standartlari, islom banklari, moliyaviy hisob, hisob siyosati va pulning vaqt qiymati bilan bog‘liq masalalarga alohida e’tibor qaratilib, islom moliya institutlari tomonidan shakllantiriladigan moliyaviy hisobotlarning o‘ziga

xos xususiyatlari yoritilgan. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, Murabaha kabi savdoga asoslangan moliyalashtirish operatsiyalarining buxgalteriya hisobida ularning real iqtisodiy mohiyati, aktivga egalik qilish bosqichi, savdo foydasining shakllanishi va Shariatga muvofiqligi bir-biridan ajratilmagan holda yagona hisob jarayoni sifatida qaralishi lozim[9].

Chet ellik olim Mezbah Uddin Ahmed hammualliflari Ruslan Sabirzyanov va Romzie Rosman bilan birgalikda “A critique on accounting for murabaha contract: A comparative analysis of IFRS and AAOIFI accounting standards” nomli tadqiqotida Murabaha shartnomasini AAOIFI va IFRS talablari asosida hisobga olish mexanizmlarini qiyosiy o‘rgangan. Tadqiqotchilar Murabaha operatsiyasining buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotga ta’sirini tahlil qilib, IFRS yondashuvi, avvalo, moliyaviy instrumentning iqtisodiy oqibatlariga e’tibor qaratsa, AAOIFI operatsiyaning Shariat talablariga asoslangan huquqiy tuzilishini ham hisobga olishini aniqlagan. Mualliflarning fikricha, aynan shu jihat Murabaha operatsiyasining oddiy foizli moliyalashtirishdan farqini belgilaydi, chunki Murabahada moliya instituti aktivni dastlab sotib olishi, unga egalik qilishi va undan keyingina mijozga kelishilgan foyda bilan sotishi kerak. Shuning uchun Murabaha foydasini an’anaviy foiz daromadi bilan aynanlashtirish operatsiyaning iqtisodiy va Shariat mohiyatini yetarli darajada aks ettirmaydi. Mazkur tadqiqot Murabaha hisobida “substance over form”, aktivga egalik va foydani tan olish masalalarining metodologik ahamiyatini asoslovchi muhim ilmiy manbalardan hisoblanadi[10].

Chet ellik olim Habib Ahmed Faruq Arif Tajul Ariffin, Yusuf Karbhari va Zurina Shafii bilan olib borgan “Diverse accounting standards on disclosures of Islamic financial transactions: Prospects and challenges in narrowing gaps” tadqiqotida islom moliya institutlarining moliyaviy operatsiyalarini ochib berishda IFRSga asoslangan standartlar va AAOIFI talablarining o‘zaro muvofiqligi masalasini o‘rgangan. Olimlar IFRS dastlab islom banklarining maxsus hisob ehtiyojlari uchun ishlab chiqilmaganini, shu sababli Shariatga muvofiq moliyaviy operatsiyalarni aks ettirish uchun AAOIFI tomonidan alohida standartlar shakllantirilganini ta’kidlaydilar. Tadqiqotda AAOIFI FAS 1 hamda IFRSga asoslangan Malayziya standartlarining axborotni ochib berish talablari qiyoslanib, ikki tizim o‘rtasida ayrim yaqinlashuvlar mavjud bo‘lishiga qaramay, islom moliya operatsiyalarining o‘ziga xos huquqiy va Shariat mazmuni sababli sezilarli farqlar saqlanib qolishi ko‘rsatilgan. Ushbu xulosa Murabaha operatsiyalarini hisobga olishda faqat umumiy moliyaviy hisobot standartlari bilan cheklanmasdan, savdo bitimining o‘ziga xos xususiyatlari va Shariat talablarini ham moliyaviy hisobotda yetarli darajada ochib berish zarurligini ko‘rsatadi[11].

Chet ellik olim Serge Agbodjo Kaouther Toumi va Khaled Hussainey bilan birgalikda “Accounting standards and value relevance of accounting information: a comparative analysis between Islamic, conventional and hybrid banks” nomli empirik tadqiqotida buxgalteriya standartlarining islomiy, an’anaviy va gibrid banklarda moliyaviy axborotning qiymat relevanligiga ta’sirini baholagan. Tadqiqot 2010–2018-yillar davomida 14 mamlakatdagi 47 ta islom banki, 112 ta an’anaviy bank va 42 ta islomiy oynaga ega gibrid bank ma’lumotlari asosida panel regressiya usullari orqali amalga oshirilgan. Mualliflar islom banklarida buxgalteriya axborotining qiymat relevanligi an’anaviy banklarga nisbatan yuqoriroq ekanligini aniqlagan hamda IFRS va AAOIFI standartlarining qo‘llanilishi moliyaviy axborot sifatiga ta’sir etuvchi muhim institutsional omil ekanligini empirik jihatdan asoslagan. Ushbu natijalar AAOIFI talablarining ahamiyati faqat Shariatga muvofiqlikni ta’minlash bilan chegaralanmasdan, islom moliya institutlarining moliyaviy hisobotlarida foydalanuvchilar uchun iqtisodiy ahamiyatga ega axborotni shakllantirish bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu esa Murabaha operatsiyalarini aktiv, debitorlik qarzi va savdo foydasini to‘g‘ri tan olish orqali aks ettirish moliyaviy hisobotning axborot qiymatini oshirishi mumkinligini nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi[12].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda AAOIFI moliyaviy hisob yondashuvlariga asoslangan Murabaha operatsiyasining iqtisodiy va buxgalteriya mazmuni tadqiqot obyekti sifatida tanlandi.

Tadqiqot metodologiyasi Murabaha va an’anaviy kredit operatsiyalarining iqtisodiy mazmuni, aktivlarni tan olish, majburiyat va debitorlik qarzlarni shakllantirish, daromad va xarajatlarni tan olish hamda Shariat talablarining hisobda ifodalanishini qiyoslashga asoslandi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, tranzaksion tahlil, buxgalteriya modellashtirish, mantiqiy tahlil va sintez usullaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil AAOIFI va an’anaviy hisob modellarini solishtirishga; tizimli yondashuv Murabaha bitimini yagona iqtisodiy jarayon sifatida baholashga; tranzaksion tahlil esa aktivni xarid qilishdan yakuniy to’lovgacha bo’lgan bosqichlarni ajratishga xizmat qildi.

Empirik-amaliy model sifatida quyidagi shartli Murabaha operatsiyasi qabul qilindi:

$$C = 100 \text{ mln so'm} \quad (1)$$

bu yerda C — aktivning xarid tannarxi.

$$P = 20 \text{ mln so'm} \quad (2)$$

bu yerda P — bank tomonidan belgilangan Murabaha foydasi.

$$SP = C + P \quad (3)$$

$$SP = 100 + 20 = 120 \text{ mln so'm} \quad (4)$$

Agar mijoz mazkur majburiyatni 12 oy davomida teng miqdorda to’lasa, soddalashtirilgan sharoitda bir oylik to’lov quyidagicha aniqlanadi:

$$MP = \frac{SP}{n} \quad (5)$$

$$MP = \frac{120}{12} = 10 \text{ mln so'm} \quad (6)$$

bu yerda MP — davriy to’lov miqdori, n — to’lov davrlari soni. Mazkur model Murabaha va an’anaviy kredit operatsiyalarining hisob natijalarini yagona iqtisodiy summa doirasida taqqoslash imkonini beradi.

Tahlil va natijalar.

1. AAOIFI va an’anaviy hisob konsepsiyalarining qiyosiy xususiyatlari

Tahlil natijalari ikki hisob tizimi o’rtasidagi asosiy farq faqat hisobvaraqlar nomlanishida emas, balki operatsiyaning iqtisodiy mohiyatini talqin qilishda ekanligini ko’rsatdi.

1-jadval.

AAOIFI va an’anaviy hisob konsepsiyalarining qiyosiy tavsifi

Mezon	AAOIFI yondashuvi	An’anaviy yondashuv
Operatsiyani baholash	Iqtisodiy, ijtimoiy va Shariat mazmuni	Iqtisodiy va moliyaviy mazmun
Daromadning asosiy manbai	Savdo, ijara, sheriklik va Shariatga muvofiq faoliyat	Moliyaviy va boshqa iqtisodiy faoliyat
Murabaha mohiyati	Aktivning ustama bilan sotilishi	Moliyalashtirish natijasi kreditga o’xshash bo’lishi mumkin
Aktivga egalik	Bank aktivga egalik qiladi	Kredit modelida kreditor aktivga egalik qilmaydi
Bank daromadi	Murabaha savdo foydasi	Foiz daromadi
Mijozdagi moliyaviy natija	Murabaha bitimi shartlariga muvofiq	Foiz xarajati
Shariatga muvofiqlik	Hisob va hisobotning muhim elementi	Maxsus hisob elementi emas
Moliyaviy hisobot elementlari	Aktiv + kapital + majburiyat + quasi-equity	Aktiv + kapital + majburiyat

AAOIFI yondashuvida quasi-equityning mavjudligi alohida e’tiborga loyiq. U sof majburiyat yoki oddiy mulkdor kapitali sifatida qaralmaydi. Bunday mablag’lar zarar riskida ishtirok etishi mumkin, shu bilan birga ularning ma’lum muddat yoki qaytarish xususiyatlari mavjud bo’lishi mumkin.

Shu sababli islom moliya institutining moliyaviy holatini an’anaviy “aktivlar = kapital + majburiyatlar” tenglamasi bilangina tavsiflash ayrim moliyalashtirish manbalarining iqtisodiy xususiyatlarini yetarli darajada ifodalamasligi mumkin.

2. Murabaha operatsiyasining iqtisodiy mexanizmi

Murabaha bitimi quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

Sotuvchi → Bank tomonidan aktivni xarid qilish → Bankning aktivga egaligi → Mijozga tannarx + foyda asosida sotish → Muddatli to'lovlar

Ushbu ketma-ketlikdagi eng muhim jihat — bankning aktivni mijozga sotishdan oldin unga egalik qilishidir. Shuning uchun Murabaha foizli pul munosabati emas, balki real aktivning xaridi va savdosiga asoslangan zanjir sifatida ifodalanadi.

Pul → Aktiv → Aktivning sotilishi → Savdo foydasi (7)

Bu holat buxgalteriya hisobida aktivni tan olish bosqichini alohida aks ettirish zaruratini yuzaga keltiradi.

3. Bankda Murabaha operatsiyasini hisobga olish

Birinchi bosqichda bank 100 mln so'mlik aktivni sotuvchidan xarid qiladi.

Aktivning bank tomonidan xarid qilinishi	Hisobvaraq	Debet, mln so'm	Kredit, mln so'm
	Murabaha aktivi	100	—
	Pul mablag'lari	—	100

$$A_{\text{Murabaha}} = 100 \text{ mln so'm} \quad (8)$$

Ikkinchi bosqichda bank aktivni mijozga 120 mln so'mga sotadi.

$$SP = C + P = 100 + 20 = 120 \text{ mln so'm} \quad (9)$$

	Hisobvaraq	Debet, mln so'm	Kredit, mln so'm
Murabaha aktivining mijozga sotilishi	Murabaha bo'yicha debitorlik qarzi	120	—
	Murabaha aktivi	—	100
	Kechiktirilgan Murabaha foydasi	—	20

Ushbu bosqichda 100 mln so'mlik aktiv bank balansidan chiqariladi va 120 mln so'mlik Murabaha debitorlik qarzi shakllanadi.

$$P = SP - C = 120 - 100 = 20 \text{ mln so'm} \quad (10)$$

Mazkur 20 mln so'mning iqtisodiy mazmuni an'anaviy kreditdagi foiz daromadidan farq qiladi: u pul mablag'idan vaqt davomida foydalanishning narxi emas, balki real aktivni sotishdan shakllangan kelishilgan savdo foydasidir.

4. Murabaha foydasini tan olish

Murabaha foydasini hisobga olishda foydaning tegishli davrlarga taqsimlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Soddashtirilgan teng taqsimlash sharoitida oylik foyda quyidagicha ifodalanadi:

$$P_m = \frac{P}{n} = \frac{20}{12} = 1.667 \text{ mln so'm} \quad (11)$$

Bunda tegishli davrda kechiktirilgan Murabaha foydasining bir qismi daromad sifatida tan olinadi.

Hisobvaraq	Debet	Kredit
Kechiktirilgan Murabaha foydasi	X	—
Murabaha foyda daromadi	—	X

Bu mexanizm foydaning aktiv sotilgan paytdayoq to'liq joriy daromadga aylantirilmadan, tegishli tan olish tartibi asosida moliyaviy natijalarga kiritilishini ta'minlaydi.

5. Moliyalashtirish oluvchisida hisob

Mijoz aktivni 120 mln so'mlik kechiktirilgan to'lov sharti bilan qabul qilganda tadqiqot manbasidagi model quyidagicha ifodalanadi.

Hisobvaraq	Debet, mln so'm	Kredit, mln so'm
Asosiy vosita / tovar-zaxira	120	—
Murabaha bo'yicha kreditorlik qarzi	—	120

12 oy davomida teng to'lov sharti qabul qilinganda davriy to'lov miqdori:

$$MP = \frac{120}{12} = 10 \text{ mln so'm} \quad (12)$$

Hisobvaraq	Debet, mln so'm	Kredit, mln so'm
Murabaha bo'yicha kreditorlik qarzi	10	—
Pul mablag'lari	—	10

6. An'anaviy kredit modeli bilan qiyoslash

Aynan 100 mln so'mlik moliyalashtirish va 20 mln so'mlik moliyaviy xarajat shartli ravishda an'anaviy kredit modeli asosida hisobga olinganda operatsiyaning iqtisodiy talqini o'zgaradi.

Bosqich	Debet	Kredit
Aktivni sotib olish	Asosiy vosita / tovar-zaxira — 100 mln	Olingan kredit — 100 mln
Foiz xarajatini hisoblash	Foiz xarajati — 20 mln	Hisoblangan foiz majburiyati — 20 mln
Qarzni qaytarish	Olingan kredit — 100 mln; Hisoblangan foiz majburiyati — 20 mln	Pul mablag'lari — 120 mln

$$100 + 20 = 120 \text{ mln so'm} \quad (13)$$

Demak, iqtisodiy natija miqdor jihatdan o'xshash ko'rinsa ham, Murabaha va an'anaviy kreditning buxgalteriya hamda iqtisodiy tabiati bir xil emas.

7. Taklif etilayotgan integratsiyalashgan hisob modeli

O'tkazilgan tahlil asosida Murabaha operatsiyalarini hisobga olishning quyidagi integratsiyalashgan metodologik modeli taklif qilinadi:

$$BC \rightarrow AO \rightarrow RT \rightarrow S \rightarrow AR \rightarrow DPR \rightarrow SC \quad (14)$$

BC (Business Contract) — bitimning iqtisodiy va Shariat mohiyatini aniqlash;

AO (Asset Ownership) — aktivga egalikning bankka o'tishini aniqlash;

RT (Risk Transfer) — aktiv bilan bog'liq tegishli risklarning mavjudligini baholash;

S (Sale) — aktivni tannarx va kelishilgan foyda asosida mijozga sotish;

AR (Accounts Receivable) — Murabaha debitorlik qarzini tan olish;

DPR (Deferred Profit Recognition) — Murabaha foydasini tegishli davrlarda tan olish;

SC (Sharia Compliance) — bitim va uning hisobda aks ettirilishining Shariat talablariga muvofiqligini nazorat qilish.

Taklif etilayotgan yondashuvning asosiy xususiyati Murabaha hisobini faqat debet-kredit yozuvlari yig'indisi sifatida emas, balki **“bitim mohiyati → aktiv → egalik → risk → sotish → hisob → daromad → Shariat nazorati”** zanjiri sifatida tashkil etishdan iborat.

Muhokama

Tadqiqot natijalari Murabaha va an'anaviy kredit operatsiyalarining yakuniy pul oqimlari o'xshash bo'lishi mumkinligiga qaramasdan, ularning iqtisodiy mazmuni va buxgalteriya hisobida tan olinishi o'rtasida fundamental farqlar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Birinchidan, Murabaha operatsiyasining asosini real aktiv tashkil etadi. Bankning aktivni sotib olishi faqat hujjatlarni rasmiylashtirish bosqichi emas, balki Murabaha operatsiyasining iqtisodiy mazmunini shakllantiruvchi asosiy hodisadir. Bank aktivni sotib olmasdan va tegishli egalik munosabatiga kirmasdan turib, operatsiyani oddiy pul moliyalashtirishidan farqlash qiyinlashadi.

Ikkinchidan, daromadni tasniflashdagi farq hisob axborotining mazmuniga bevosita ta'sir qiladi. An'anaviy kreditda kreditor daromadi foiz sifatida shakllansa, Murabahada moliya institutining daromadi real aktiv savdosidan olingan foyda sifatida talqin qilinadi. Shu sababli iqtisodiy natijalar miqdor jihatidan bir xil bo'lsa ham, ularni bir xil hisob kategoriyasida aks ettirish bitimning iqtisodiy tabiatini buzishi mumkin.

Uchinchidan, Murabaha operatsiyalarida aktivga egalik qilish davrining hisobda aks ettirilishi moliyaviy hisobotning ishonchliligini oshiradi. Aktivning bank balansiga kirishi va keyinchalik mijozga sotilganda balansdan chiqarilishi operatsiyaning real savdo xususiyatini kuzatish imkonini beradi.

To'rtinchidan, Murabaha foydasini tan olish mexanizmi moliyaviy natijalarning davrlar bo'yicha shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kechiktirilgan Murabaha foydasining hisobini to'g'ri tashkil qilish daromadlarni tegishli davrlarga taqsimlash va moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini haqqoniy shakllantirish uchun muhimdir.

Beshinchidan, islom moliyasi hisobining an’anaviy hisobdan muhim farqlaridan biri Shariatga muvofiqlikning hisob tizimiga integratsiya qilinishidir. Bunda buxgalter operatsiyaning summasini qayd etish bilan cheklanmay, operatsiya bosqichlarining iqtisodiy mazmunini to’g’ri tasniflashi uchun yetarli axborotga ega bo’lishi zarur.

Tadqiqot asosida Murabaha hisobining metodologik mazmunini quyidagi formula orqali umumlashtirish mumkin:

$$\text{Murabaha Accounting} = \text{Economic Substance} + \text{Asset Ownership} + \text{Risk} + \text{Profit Recognition} + \text{Sharia Compliance} \quad (15)$$

Mazkur formula tadqiqotning asosiy metodologik xulosasini ifodalaydi.

Shuningdek, tahlil islom moliya operatsiyalari bilan ishlovchi buxgalter va auditorlardan oddiy buxgalteriya texnikasidan tashqari AAOIFI standartlari, Murabaha, Ijara, Musharaka, Istisna kabi moliyaviy instrumentlarning mazmuni, aktivga egalik qilish momenti, foydani tan olish, Shariatga muvofiqlik va operatsiyalarni hujjatlashtirish bo’yicha maxsus bilimlar talab etilishini ko’rsatadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati O’zbekistonda islom moliyasi institutlari va mahsulotlari rivojlanishi sharoitida yanada ortadi. Islom moliyasi mahsulotlarini an’anaviy kredit operatsiyalarining hisob mexanizmini mexanik ravishda qo’llash orqali aks ettirish iqtisodiy mohiyat va hisob shakli o’rtasidagi nomuvofiqlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli milliy hisob amaliyotida islom moliyasi operatsiyalarini tan olish, baholash, hisobvaraqlarda aks ettirish va moliyaviy hisobotda ochib berish masalalarini tizimli ravishda ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy yo’nalish hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi Murabaha operatsiyalarining buxgalteriya hisobini faqat savdo va kredit hisobining qiyosiy tavsifi sifatida emas, balki aktivga egalik, riskning mavjudligi, debitorlik qarzining shakllanishi, foydani davriy tan olish va Shariatga muvofiqlikni yagona metodologik zanjirga birlashtiruvchi model sifatida talqin qilishdan iborat.

$$BC \rightarrow AO \rightarrow RT \rightarrow S \rightarrow AR \rightarrow DPR \rightarrow SC \quad (16)$$

Ushbu model Murabaha operatsiyalarini tan olish va hisobga olish jarayonining har bir bosqichida iqtisodiy hodisa bilan buxgalteriya yozuvi o’rtasidagi bog’liqlikni ta’minlashga qaratilgan. Mazkur tadqiqot asosan Murabaha operatsiyasining konseptual va buxgalteriya mexanizmini tadqiq qilishga qaratilgan. Tadqiqotda real islom banklari bo’yicha katta hajmdagi panel ma’lumotlari yoki ekonometrik tahlildan foydalanilmagan. Shu sababli kelgusidagi tadqiqotlarda turli mamlakatlardagi islom banklarining real moliyaviy hisobotlari asosida AAOIFI standartlarini qo’llashning aktivlar sifati, daromadlilik, moliyaviy barqarorlik va hisobot shaffofligiga ta’sirini empirik baholash maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar. Birinchidan, AAOIFI asosidagi Murabaha hisobi bilan an’anaviy kredit hisobi o’rtasidagi fundamental farq hisobvaraqlarning nomlanishida emas, balki operatsiyaning iqtisodiy mohiyatini tan olish mexanizmida namoyon bo’ladi. Murabaha pulni foiz evaziga taqdim etish operatsiyasi emas, balki moliya institutining real aktivni xarid qilishi, unga egalik qilishi va kelishilgan foyda bilan mijozga sotishiga asoslangan savdo bitimidir.

Ikkinchidan, Murabaha operatsiyasini ishonchli hisobga olish uchun aktivning bank balansiga kirishi, uning keyinchalik mijozga sotilishi, Murabaha debitorlik qarzining shakllanishi va foydaning tegishli davrlarda tan olinishi yagona hisob jarayonining o’zaro bog’liq bosqichlari sifatida tashkil etilishi lozim.

Uchinchidan, 100 mln so’mlik aktivning 20 mln so’m foyda bilan 120 mln so’mga realizatsiya qilinishi misolida Murabaha va an’anaviy kreditning yakuniy pul oqimi o’xshash bo’lishi mumkinligi, biroq ularning aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar tizimidagi iqtisodiy tasnifi bir-biridan tubdan farq qilishi asoslandi.

To’rtinchidan, Murabaha operatsiyalarini hisobga olish uchun $BC \rightarrow AO \rightarrow RT \rightarrow S \rightarrow AR \rightarrow DPR \rightarrow SC$ integratsiyalashgan modeli taklif etildi. Mazkur model bitimning iqtisodiy va Shariat mohiyatini aniqlashdan boshlab aktivga egalik, risk, sotish, debitorlik qarzi, foydani tan olish va Shariatga muvofiqlik nazoratigacha bo’lgan jarayonlarni yagona metodologik tizimga birlashtiradi.

Beshinchidan, islom moliyasi operatsiyalarini hisobga olish buxgalterdan nafaqat umumiy buxgalteriya hisobi bo'yicha, balki AAOIFI moliyaviy hisob standartlari, aktivga egalik va riskning o'tishi, Murabaha foydasini tan olish, hujjatlashtirish va Shariatga muvofiqlik bo'yicha maxsus kompetensiyalarni ham talab qiladi.

Natijada Murabaha operatsiyalarining iqtisodiy mohiyatini to'g'ri aks ettirishga asoslangan maxsus hisob metodologiyasini rivojlantirish islom moliyasi joriy qilinayotgan mamlakatlarda moliyaviy axborotning shaffofligi, taqqoslanuvchanligi va ishonchliligini oshirishning muhim sharti sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Financial Accounting Standards. Manama, Kingdom of Bahrain.
2. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Conceptual Framework for Financial Reporting by Islamic Financial Institutions. Manama, Kingdom of Bahrain.
3. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Murabaha and other deferred payment sales bo'yicha tegishli Financial Accounting Standard materiallari.
4. Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry bo'yicha prudensial va moliyaviy hisobot materiallari.
5. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. London.
6. IFRS Foundation. IFRS Accounting Standards.
7. Islom moliyasi, Murabaha hisobi va AAOIFI–IFRS qiyosiy tahliliga bag'ishlangan xalqaro ilmiy tadqiqotlar.
8. Isaev O.B. “Внедрение международных стандартов при исламском финансировании в Узбекистане.” Qo'qon universiteti xabarnomasi. DOI: 10.54613/ku.v6i6.246.
9. Qudratova L. “Islom moliya muassasalarida moliya hisobini yuritishning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.” Islom tafakkuri, 2026, 138–142-b.
10. Ahmed M.U., Sabirzyanov, R., Rosman, R. “A critique on accounting for murabaha contract: A comparative analysis of IFRS and AAOIFI accounting standards.” Journal of Islamic Accounting and Business Research, 2016, Vol. 7, No. 3, pp. 190–201. DOI: 10.1108/JIABR-04-2016-0041.
11. Ahmed H., Ariffin, F.A.T., Karbhari, Y., Shafii, Z. “Diverse accounting standards on disclosures of Islamic financial transactions: Prospects and challenges in narrowing gaps.” Accounting, Auditing & Accountability Journal, 2019, Vol. 32, No. 3, pp. 866–896. DOI: 10.1108/AAAJ-10-2015-2266.
12. Agbodjo S., Toumi K., Hussainey K. “Accounting standards and value relevance of accounting information: a comparative analysis between Islamic, conventional and hybrid banks.” Journal of Applied Accounting Research, 2020/2021, Vol. 22, No. 1, pp. 168–193. DOI: 10.1108/JAAR-05-2020-0090.

А.Ибрагимов Организация бухгалтерского учета в исламских финансовых организациях на основе международных стандартов	A.Ibragimov Organization of accounting in Islamic financial organizations based on international standards
Аннотация. В статье исследованы концептуальные и методологические аспекты бухгалтерского учета операций Мурабаха в соответствии со стандартами AAOIFI. Проведен сравнительный анализ отличий Мурабахи от традиционного кредитования, особенностей признания активов, дебиторской задолженности и прибыли, а также предложена интегрированная методология учета, соответствующая требованиям Шариата. Keywords: AAOIFI, исламские финансы, Мурабаха, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, Шариат, торговая прибыль, отсроченная прибыль, квази-капитал, исламский банк.	Abstract. The article examines the conceptual and methodological aspects of accounting for Murabaha transactions under AAOIFI standards. It compares Murabaha with conventional lending, analyzes the recognition of assets, receivables, and profit, and proposes an integrated accounting methodology ensuring compliance with Sharia principles. Keywords: AAOIFI, Islamic finance, Murabaha, accounting, financial reporting, Sharia, trading profit, deferred profit, quasi-equity, Islamic bank.

ISSN 2091-5187

❧ “SERVIS” ❧

Jurnal Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tahririyat
bo‘limida nashrga tayyorlandi.

08.09.2026 yilda terishga berildi. 25.09.2026 yilda bosishga ruxsat etildi. Ofset
bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84_{1/8}. “Times” garniturasini. Ofset bosma usuli.
Shartli bosma tabog‘i 15,6. Hisob-nashriyot
tabog‘i 14,68. Adadi 100 nusxa. Buyurtma №0169A/26

Samarqand iqtisodiyot va servis institutining
matbaa bo‘limida chop etildi.
Litsenziya № 025316.
Reestr № X-119112.

Manzil: Samarqand shahri, Shoxruh ko‘chasi, 60-uy.

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2026.